

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ¹
The Opinions of Students that Study in the Primary Education Social Studies Teaching Programme (Candidate Teachers) about the Teaching of Human Rights and Democracy Course

Arş. Gör. Hacer DOLANBAY

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, hacer.dolanbay@marmara.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı İnsan Hakları ve Demokrasi dersine yönelik öğrenci görüşlerine başvurarak yardımcı bulgular elde etmek, sorunları tespit etmek ve daha verimli bir ders için yapılması gerekenleri ortaya koymaktır. Çalışmanın alt boyutları, cinsiyet, ikamet ve mezuniyet değişkenlerine göre incelenmiştir. Bu çalışmada tarama modeli ve tür olarak da kesitsel desen uygulanmıştır. Çalışmanın evrenini İnönü, 19 Mayıs ve Fırat Üniversiteleri oluşturmaktadır. Örneklemini ise evreni oluşturan üniversitelerin Eğitim Fakülteleri Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 3. sınıfında okuyan 214 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veriler, konu ile ilgili kaynakların incelenmesi; araştırmacı tarafından hazırlanan ve evreni oluşturan öğrencilere uygulanan anket sonunda elde edilmiştir. 27 sorudan oluşan anket katılım Likert tiplidir. Anket sonuçlarından elde edilen verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması bilgisayar ortamında Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), Frekans ve Yüzde (%) istatistiksel teknikleriyle yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara ve önerilere ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: *İnsan hakları, demokrasi eğitimi, öğretim*

ABSTRACT

The purpose of this study is to acquire contributive findings related to Human Rights and Democracy course by applying to opinions of students, determine problems and present what should be done for an efficient course. In this study, it is focused on the concepts of human rights and democracy, the relationship between these concepts and education and how an efficient Human Rights and Democracy course is carried out. In this study, scanning model and cross-sectional design are carried out. The centre of the study consists of teacher candidates of third class students of Social Studies, Faculty of

¹ Bu makale “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Education, from Inonu University, 19 Mayıs and Fırat Universities. The sample of this study consists of 214 students that take place in this area. Findings have been acquired as a result of examining sources that are related to the subject matter and the survey that has been prepared by the researcher and carried on students. The survey that consists of 27 questions, a kind of attendance Likert, has been carried out. Acquired data have been analyzed. Some suggestions have been presented according to the results of the study.

Keywords: *Human rights, democracy education, teaching*

1. GİRİŞ

İnsanın sırf insan olmak sıfatıyla, doğuştan kazanmış olduğu hakların ve hürriyetlerin tamamına "İnsan Hakları" denilmektedir (Kapani, 1993: 30; Uygun, 2000:14, Çayır,2003:22). Demokrasi ve insan hakları kavramları birbirine çok yakın ve genellikle doğrudan bağlantılıdır (Freeman, 2008: 82; Beetham, 2013:153). Bir siyasi rejim olarak demokrasi, insan haklarının gerçekleştirildiği düzeni temsil eder. İnsan hakları ise doktrin olarak demokrasilerin düşünsel temelini oluşturur (Çeçen, 2000: 53). Bir ülkenin hedeflediği toplumsal, ekonomik ve teknolojik düzeye ulaşmasını sağlayacak en önemli kaynak, nitelikli insandır. Bunun için, insan kaynağının iyi yetiştirilmiş olması gerekmektedir. Nitelikli insanı yetiştirecek olan eğitim sistemidir. Eğitim sisteminin, bu görevini yerine getirebilmesi için, bireyin özgürce gelişebileceği bir çevre oluşturması gerekmektedir. Böyle bir çevre demokratik eğitim ortamıyla sağlanabilir (Sağlam, 2011:162).

Türk eğitiminin en önemli amaçlarından biri öğrencileri etkili, üretken ve iyi bir vatandaş olarak yetiştirmektir. Türk eğitim sisteminin bu amacına ulaşabilmesi, esasında sistemi işleyip uygulayacak olan öğretmenlerin ve diğer eğitim personelinin niteliklerine bağlıdır (Büyükkaragöz ve Kesici, 1998: 255; Elkatmış, 2007: 82) . Bu nedenle öğretmen, demokratik yönetimin ve demokratik yaşama biçiminin temelini oluşturan anlayış, tutum ve idealleri geliştirmede olumlu katkıda bulunmaya en uygun unsur, sosyal bilgiler de en uygun derstir (Sağlam, 2000:1). Sosyal bilgiler hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programıdır ve bir vatandaşlık eğitim programı olarak doğmuştur (Öztürk vd., 2011: 2).

Sosyal bilgiler bünyesinde barındırdığı farklı disiplinlerin kazanımlarını öğrencilere aktarmayı hedeflemektedir. Bünyesinde barındırdığı disiplin alanlarından biri de vatandaşlık eğitimidir. Vatandaşlık eğitiminde amaç öncelikle bireyin insan haklarına saygılı ve demokratik bir düşünce tarzını benimsemesidir (Koçoğlu, 2012:2). Türk milli eğitiminin genel amaçları 2005 Sosyal bilgiler 4-5. Sınıf öğretim programında aynen alınmıştır. Buna göre, Türk Milli eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini ;

Atatürk inkılap ve ilkelerine ve anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelerine dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmektir (MEB, TTKB, 2005: 1).

Bu öğretim programının genel amaçlarına paralel olarak sosyal bilgiler dersine özgü genel amaçlar belirlenmiştir. Buna göre 7. Sınıf sonunda bir öğrenci “Türkiye cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir”. “hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler (Öztürk v.d. , 2012: 7-8).

İnsan Hakları Eğitimi (İHE) ise; genel anlamda herkeste örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde ise öğrencilerde insan haklarına saygı ile bu hakları koruma ve yararlanma bilincini geliştirmek amacıyla uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitime karşılık gelir. Öğretimle sınırlı değildir (Elkatmış, 2009: 26); insan hakları ile ilgili değerleri aktarmak ve belli davranış biçimleri oluşturmak da bu eğitimin kapsamına girer. İnsanların, insanlığın yararına yönelik tutumlar geliştirmelerini, geniş kapsamlı olarak öğrendiklerini uygulamalarını, diğer insanların içinde buldukları kötü durumlara dikkat çekmeyi ve

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

önlemler bulmada etkin hale gelmelerini sağlamak üzere verilir (Kepenekçi, 2000: 10). İnsan hakları eğitimi sadece bilişsel süreçleri değil tutum, davranış (Bağlı,2013: 298) ve bir takım becerileri de içermektedir. Okul öncesinde başlayıp yükseköğretimin sonuna kadar bu boyutlarıyla verilemeyen bir insan hakları eğitimi amacına ulaşamayacaktır (Karatekin v.d. 2012: 2195; Elkatmış, 2009:27). İnsan Hakları ve Demokrasi dersinin nihai amacı, demokratik bir toplumsal düzenin ve demokratik bir siyasal sistemin oluşmasına katkı sağlamaktır (Gülmez, 2001: 53-54; Claude: 2003:14). Bu bağlamda İnsan Hakları ve Demokrasi dersi, 2007 yılında kabul edilen Öğretmen Yetiştirme Programı'na göre, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda, 3. sınıf dersi olarak, 2008–2009 öğretim yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır. Kabul edilen bu yeni program, temelde, ülkenin sosyal ve siyasal yönden demokratikleşmesi amacına uygun demokratik öğretmen modelini öngörmektedir. Programın amacı, kendine söyleneni yapan, alan uzmanı, “teknisyen öğretmen” yerine, kültürel ve sosyal yönden kendisini geliştirmiş, eleştiren, sorgulayan, problem çözen ve öğrenmeye rehberlik eden “entelektüel öğretmen” yetiştirmektir (Torun, 2009). Apple ve Beane'ye göre; demokratik eğitimciler sadece okuldaki sosyal eşitsizliklerin şiddetini azaltmanın değil, aynı zamanda bunları yaratan koşulları değiştirmenin arayışındadırlar (Apple ve Beane,2007:42). Ancak ilköğretim öğretmenleri ve öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalar demokrasi ve insan hakları kavramlarının yeterince kavranmadığını göstermektedir. Okullarda demokratik ve insani haklara saygılı, iyi vatandaşlar yetiştirmek için önceliğin öğrencileri yetiştirecek olan öğretmenleri eğitmek olduğu kuşku götürmez bir gerekliliktir. Bu nedenle İnsan Hakları ve Demokrasi dersini alan öğretmen adaylarının daha sonra ilköğretimde okutulan İnsan Hakları ve Demokrasi derslerinde etkili olabilmeleri için almış oldukları dersin eksik yönlerinin belirlenmesi, ele alınması ve öneriler getirilmesi çalışmanın amacıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli tür olarak da kesitsel desen uygulanmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan

araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2005: 77).

2.2. Evren ve Örneklem

Örnek Tablo 1: Araştırmanın evren ve örneklemine ait sayısal değerler

Üniversite	Cinsiyet	N	Toplam
İnönü	Kız	30	85
	Erkek	55	
Fırat	Kız	20	60
	Erkek	40	
19 Mayıs	Kız	31	69
	Erkek	38	
			Toplam:214

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Candan'ın (2006) yüksek lisans tezinde kullandığı “ilköğretim II. kademe 7. ve 8. sınıfta okutulan Vatandaşlık İnsan Hakları Eğitimi dersinin öğretimi ve öğretiminde karşılaşılan güçlüklerin değerlendirilmesi” konulu anket formundan yararlanılarak 5’li dereceli 27 sorudan oluşan İnsan Hakları Demokrasi Dersinin Etkililiği (İHDDE) anket formu kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Anket sonuçlarından elde edilen verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması bilgisayar ortamında Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), Frekans ve Yüzde (%) istatistiksel teknikleriyle çözümlenmiştir. İnsan Hakları ve Demokrasi Dersi Etkililiği Ölçeği’nden elde edilen puanların iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla hesaplanan alpha katsayısı, .77 ‘dir.

3. BULGULAR VE YORUM

İHDDE anketinin verilerinin analizi sonucunda çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Çalışma amacının alt boyutları öğrenci cinsiyetlerine, ikamet ettikleri yere ve mezun oldukları lise türüne göre değerlendirilmiştir.

3.1.Cinsiyetlerine göre öğretmen adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi dersinin işlenişine ilişkin görüşlerinin alt boyutlarıyla ilişkisi

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Çalışma kapsamında İnsan hakları ve demokrasi dersinin hazırlık boyutuna ilişkin verileri incelendiğinde görülmektedir ki “Ders öncesinde çalışmam gerekir” ile “Derse girerken önbilgilere sahip olmam ders başarımları artırır” maddelerine sırasıyla kız ve erkek öğrenciler tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Buradan öğrencilerin yarısının ders konularını daha iyi algılayabilmek için ders öncesinde çalışmanın önemine inandıkları ve yüksek oranda ön bilgilerin önemli olduğunu düşündükleri sonucu elde edilmektedir.

Öğrencilerin Etkinlik boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımı incelendiğinde görülmektedir ki; “Dersin içeriği kendi içinde bütünlük taşır” maddesine kız ve erkek öğrencilerin çoğunlukla katılıyorum şeklinde cevap verdikleri görülmektedir. Buradan öğrencilerin ders içeriğinin benzer konulardan oluştuğunu ve konularının birbirinin tamamlayıcısı olduğunu düşündükleri sonucu elde edilmektedir. “Ders diğer derslerle ilişkilidir” ile “Derste kullanılan düz anlatım yöntemi ders için en uygun yöntemdir” maddelerine kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. “Dersin konuları günlük hayata uzaktır” maddesine kız ve erkek öğrencileri çoğunlukla katılmamasıyla öğrencilerin İnsan Hakları ve Demokrasi dersi konularını güncel buldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Nas’a (2003: 79) göre de içerik; olgu ve olayların, ezberlensin diye ansiklopedik olarak bir araya getirilmesi değil yaşama alanlarının anlam taşıyan bölümlerinin etkin bir çabayla düzenlenmesidir. Ders konuları yaşanan ülkede ve dünyada gelişen demokrasi ve insan hakları olaylarına göre düzenlenmelidir. “Derste kullanılan rol oynama yöntemi etkisiz bir yöntemdir” ve “Sınıf oturma düzeni farklı özellikteki öğrencileri birlikte çalışmaya yöneltecek şekildedir” maddelerine ise kız ve erkek öğrencilerin kesinlikle katıldıkları görülmektedir. Her türlü oturma düzeni için gözden kaçırılmaması gereken nokta, öğrencilerin kendi arasında ve öğretmenle etkileşimlerinin en iyi şekilde sağlanıyor olmasıdır (Erdoğan, 2000:41). Aynı zamanda öğretmenler oturma düzenini kendi öğretimsel amaçlarını gerçekleştirecek biçimde oluşturmaya çalışmalıdırlar (Celep, 2000:24). “Dersin en etkili aracı bilgisayar kullanılmasıdır” maddesine ise katılıyorum şeklinde cevap verdikleri görülmektedir.

Öğrencilerin Süre boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımına bakıldığında “Derste içerik için ayrılan süre yetersizdir” , “Dersin süresi ilgimi sürekli tutacak uzunluktadır”, “Ders süresi yeterli olmadığından

farklı etkinlik yapılamaz” maddelerine kız ve erkeklerin çoğunlukla katılmıyorum şeklinde cevapladıkları yani öğrencilerin ders süresini yeterli buldukları ve yüksek oranda farklı etkinlik yapabildiklerini düşündükleri sonucuna ulaşılmaktadır. Cinsiyete göre öğrencilerin İletişim boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımına bakıldığında “Derste sınıfın kalabalık olması iletişimi olumsuz etkiler” ile “Dersi verenin yargılayıcı dil kullanması iletişimi olumsuzlaştırır” maddelerine kız ve erkek öğrencilerin yarısı tamamen katıldıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin Ders Kitabı boyutuyla ilgili olarak ise “Ders kitabının içeriği duyuşsal gelişimimize uygundur” maddesine katıldıkları görülmektedir. Kepenekçi’ye göre (2000: 15-116) derste kullanılan ders kitapları öğrencilerin bilişsel gelişimine uygun olduğu kadar duyuşsal gelişimine de uygun olmalıdır. Yani öğrenciler hak, özgürlük konularının sadece anlamlarını öğrenmemeli, konuya karşı ilgi, tutum geliştirmeli ve hoşlanıp hoşlanmama gibi davranış eğilimlerine de sahip olmalıdır. Ayrıca, ders kitapları resmi haber bültenlerinin veya mülki otoritelerin diliyle konuşmamalı rahat, öğrenciye dostça hitap eden, sivil bir dil oluşturulmalıdır (Türk Demokrasi Vakfı, 2009). “Ders kitabı İnsan Hakları ve Demokrasi kavramlarını öğrenmemde yeterlidir” ile “Ders kitabındaki konular ilgimi çekmemektedir” maddelerine ise kız ve erkeklerin çoğunlukla katılmadıkları görülmektedir. Öğrencilerin ders kitabının bu kavramları öğrenmede yeterli bulmadıkları ve farklı kaynaklardan araştırma yapılmasını istedikleri sonucu elde edilmektedir. Ayrıca kullanılan ders kitabını büyük oranda ilgi çekici buldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunda ders kitabındaki konuların güncel ve birebir insan yaşamıyla ilgili olması etkili olabilir.

Örnek tablo 2’de görüldüğü üzere; Ölçme Değerlendirme boyutuna ilişkin dağılımda “Dersin sınav soruları derste işlenen konuları kapsayacak şekildedir”, “Dersin ölçme süreci öğretim üyesi ve öğrencilerin işbirliği ile gerçekleştirilmesi uygundur” ile “Bağlı değerlendirme sistemine göre değerlendirme uygundur” maddelerini kız ve erkek öğrencilerin tamamen katılıyorum şeklinde cevapladıkları görülmektedir. Buradan öğrencilerin ders sınavının içeriği kapsadığını düşündükleri, ölçme sürecinde etkin olmak istedikleri ve mutlak yerine bağlı değerlendirmeyi uygun buldukları sonucu elde edilmektedir. Diğer çalışmalara da bakıldığında görülecektir ki sınıf; diğer ortamlara benzemeyen bazı özellikleri olan bir yerdir. Gündelik hayatta karşılaşılan

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

davranış ortamları sınıfın özel niteliklerine sahip değildir (Bacanlı, 2009:234). Demokratik bir lider olarak öğretmen, öğrenci görüşlerini almalı, yapılacak işler konusunda onlarla uzlaşmalı ve çalışma düzenlerini seçmeleri konusunda öğrencilere seçme hakkı tanınmalıdır (Akın ve Özdemir, 2009). Öğrenciler, kuralların işletilmesi için var olan bireyler değildir. Öğrenciler işleyen kurallardan yarar sağlayacak bireylerdir (Kıran, 2005: 264). “Derste sağlıklı bir iletişim ortamı yoktur” maddesine kız ve erkek öğrenciler çoğunlukla katılmayarak sınıf ortamındaki iletişimi olumlu bulmaktadırlar.

Örnek Tablo 2: Cinsiyete göre ölçme-değerlendirme boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımı											
Madde	Cinsiyet	Tamamen Katılıyorum		Çoğunlukla Katılıyorum		Katılıyorum		Çoğunlukla Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Dersin sınav soruları işlenen konuları kapsar.	Kız	20	23,3	22	25,6	20	23,3	13	15,1	11	12,8
	Erkek	33	25,8	30	23,4	27	21,1	23	18,0	15	11,7
Dersin ölçme süreci öğretim üyesi ve öğrencilerin işbirliği ile gerçekleştirilmelidir	Kız	38	44,2	19	22,1	16	18,6	6	7,0	7	8,1
	Erkek	45	35,2	29	22,7	26	30,3	16	12,5	12	9,4
Derste sağlıklı bir iletişim ortamı yoktur.	Kız	14	16,3	12	14,0	22	25,6	29	33,7	9	10,5
	Erkek	32	25,0	25	19,5	22	17,2	29	22,7	20	15,6
Bağıl değerlendirme sistemine göre değerlendirme uygundur	Kız	24	27,9	15	17,4	24	27,9	13	15,1	10	11,6
	Erkek	39	30,5	18	14,1	29	22,7	19	14,8	23	18,0

3.2.İkametlerine Göre Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Dersinin İşlenişine İlişkin Görüşlerinin Alt Boyutlarıyla İlişkisi

Hazırlık boyutu incelendiğinde görülmektedir ki “Ders öncesinde çalışmam gerekir” ile “Derse girerken ön bilgilere sahip olmam ders başarımları artırır” maddelerine il, ilçede ve köy-kasabada oturan öğrencilerin yarıya yakın oranda tamamen katılıyorum şeklinde cevaplamışlardır. Buradan anlaşılmaktadır ki; ikamet edilen yere göre verilen cevapların değişmemektedir. İl merkezinde oturanların oranının ise daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. İlgili literatür de bunu desteklemektedir. Tan’a göre (2007: 33) Öğretim, öğretmenin bildiği yerden değil, öğrencinin bulunduğu yerden başlamalıdır. Tıpkı bir

enstrümanı çalmayı öğrenmeden önce, onun dinlenmesi gerektiği gibi yeni bir konuya geçmeden önce, öğrencilerin sahip olduğu bilişsel, psiko-motor ve duyuşsal ön öğrenmelerin bir ön test ile belirlenmesi ve o konuya ilişkin bilgilerin gözden geçirilmesi, hatırlanması gerekir. Bu ön öğrenmelerin yeni öğrenmeler için kolaylaştırıcı etkisi vardır. Ön öğrenmeler ne derece sınırlı ise yeni öğrenmeler de o derece zorlaşır ve sınırlı kalır.

Öğrencilerin Etkinlik boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımı incelendiğinde “Dersin içeriği kendi içinde bütünlük taşıyor” maddesine çoğunlukla katılmadıkları, “Ders diğer derslerle ilişkilidir” maddesine ise katıldıkları; buradan öğrencilerin yüksek düzeyde olmasa da derste işlenen konuların diğer derslerle ilişkili olduğunu düşündükleri sonucu elde edilmektedir. Öğrenciler derste kullanılan rol oynama yöntemini etkisiz bir yöntem olarak görmediklerini belirtmişlerdir. Tüm eğitimcilerin üzerinde hemfikir oldukları düşüncelerden biri, eğitimin amaçlarına ulaşmasında izlenen yöntemin belirleyici bir etkiye sahip olduğudur. Yöntem, eğitim sürecine şekil ve renk veren, iklimi belirleyen, sürecin nasıllığını ifade eden temel öğedir. En geniş anlamıyla da bizi gerçeğe götüren yoldur (Yeşil, 2004:2; Çetinkaya, 2006: 75). Alışıl gelmiş, yüz yüze ve düz anlatıma dayalı eğitim uygulaması insan hakları eğitiminde sakıncalı görülmektedir (Geray, 2011: 89). “Dersin etkili aracı bilgisayar kullanılmasıdır” maddesine ise katıldıklarını belirtmektedirler. Öğrenciler bilgisayarı etkili bir ders materyali olarak düşünmektedirler. Bilgisayarın yanında sosyal bilgiler dersinde radyo, TV, gazete gibi kitle iletişim araçları kolaylıkla kullanılabilir. Etkili vatandaşın katılım becerilerinden biri olan izleme becerilerinin geliştirilmesinde sınıf ortamında ya da sınıf dışı etkinliklerde öğrencilerin kitle iletişim araçlarından yararlanmaları sağlanmalıdır (Ersoy, 2007: 35; Deveci, 2005: 161). Öğrencilerin ikametlerine göre Süre boyutuna ilişkin görüşleri incelendiğinde görülmektedir ki öğrenciler “Derste içerik için ayrılan süre yetersizdir” maddesine çoğunlukla katılmamış “Ders süresi ilgimi sürekli tutacak uzunluktadır” maddesine ise çoğunlukla katıldıklarını belirterek ders süresini insan hakları kavramlarını öğrenme noktasında yeterli gördüklerini belirtmektedirler. “Ders süresi yeterli olmadığından farklı etkinlik yapılamaz” maddesine öğrencilerin kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevapladıkları görülmektedir. Buradan hareketle öğrencilerin ders süresinde daha verimli olması açısından farklı

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

etkinliklerin de yapılabileceğini düşündükleri sonucu elde edilebilmektedir.

Örnek Tablo 3: İkamet edilen yere göre öğrenci iletişim boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımı

Madde	İkamet	Tamamen katılıyorum		Çoğunlukla katılıyorum		Katılıyorum		Çoğunlukla katılmıyorum		Kesinlikle katılmıyorum	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Sınıfın kalabalık olması iletişimi olumsuz etkiler	İl	47	47,0	18	18,0	20	20,0	10	10,0	5	5,0
	İlçe	32	47,8	13	19,4	13	19,4	6	9,0	3	4,5
	Köy,kasaba	22	46,8	8	17,0	9	19,1	4	8,5	4	8,5
Dersi verenin yargılayıcı dil kullanması iletişimi olumsuzlaştırır	İl	58	58,0	19	19,0	14	14,0	3	3,0	6	6,0
	İlçe	39	58,2	8	11,9	4	6,0	4	6,0	12	17,9
	Köy,kasaba	22	46,8	11	23,4	6	12,8	6	12,8	2	4,3

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğrenciler her ikamet yeri için değişmeksizin “Sınıfın kalabalık olması iletişimi olumsuz etkiler” ile “Dersi verenin yargılayıcı dil kullanması iletişimi olumsuzlaştırır” maddelerine tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Öğrencilerin yarıya yakını etkili ders için sınıf mevcudunun az olmasının önemli olduğunu düşünmektedirler. İnsan hakları eğitimini daha etkili ve verimli hale getirmek için okulun ve sınıfın fiziksel olanaklarında, okul yönetiminde, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde olumlu yönde gelişmelerin olması gerekir. Ama bunlardan en önemlisi kuşkusuz öğretmen-öğrenci etkileşimidir (Tan,2007: 32-33). Öğretmenlerin sıcak, sevgi dolu, destekleyici, güdüleyici demokratik, hoşgörülü, güven verici davranışları ile sınıf yönetimi ve ders verme konusundaki becerileri öğrencinin başarısına etki edecektir (Kepenekçi, 2000: 104; Zembat, 2012: 285). Ders kitabı boyutuna ilişkin veriler incelendiğinde görülmektedir ki “Ders kitabının içeriği bilişsel gelişimimize uygundur” maddesine orta düzeyde olsa katılarak ders için uygun bulmaktadırlar. Oranlarının birbirine yakın olması ikamet edilen yer arasında önemli bir farkın olmadığını da ortaya çıkarmaktadır. “Ders kitabı İnsan Hakları ve Demokrasi kavramlarını öğrenmemde yeterlidir” maddesine çoğunlukla katılmadıklarını belirtirken “Ders kitabındaki konular ilgimi çekmemektedir” maddesine ise kesinlikle katılmadıklarını belirtmektedirler. Buradan öğrencilerin hak, özgürlük, demokrasi konularına karşı tutumlarının olumlu olduğu sonucu da elde edilebilmektedir. İnsan hakları ve demokrasi dersi ile ilgili temel bir ders

kitabı bulunmamaktadır. Her ülkenin koşulları farklı olduğu için tüm ortamlarda kullanılabilir bir İHE müfredatı ve ders kitabı önermek zordur. Ancak İHE'nin her ortam için geçerli olmazsa olmaz hedefleri ve araçları vardır. Okullardaki İHE düşünüldüğünde temel hedef, gençleri insan hakları kültürü çerçevesinde çoğulcu demokratik yaşama hazırlayacak bilgi ve becerilerle donatmaktır. Bu hedefe ulaşılabilmesi için İHE'nin bir dersle sınırlı kalmaması, tüm müfredata yayılması ve tüm ders kitaplarına nüfuz etmesi gerekir (Çayır, 2003: 44).

Ölçme-değerlendirme boyutuna ilişkin veriler incelendiğinde; “Dersin sınav soruları derste işlenen konuları kapsayacak niteliktedir” maddesine yüksek düzeyde olmasa da çoğunlukla katılmayarak dersin sınav sorularının ders konularını yansıtmadığını düşünmektedirler. “Dersin ölçme süreci öğretim üyesi ve öğrencilerin işbirliği gerçekleştirilmesi uygundur” maddesine tamamen katıldıklarını belirtmektedirler. İşbirlikli öğrenmede bilimsel yaklaşım ve demokratik tutum baskındır (Sönmez, 2005:276). Geleceğin vatandaşlarını insan hakları alanına duyarlı bir şekilde yetiştirmek için, yaşadıkları ortamlarda, saygılı ve eşitlikçi davranışların sergilenmesini sağlamak gerekmektedir. İnsan hakları eğitiminde okulun örgütlenişi ve havası, eğitimin etkililiğini belirleyen en temel bileşenlerdir. İnsan hakları ilkeleri okulun günlük yaşantısına ve öğretmen-öğrenci ilişkilerine yansıtılabildiği oranda, İHE amacına ulaşacaktır. Öğrencilerin, okulun yönetimine, planlama ve programlama süreçlerine katılımı, onların sadece haklarını değil, sorumluluklarını da öğrenmelerine yardımcı olacaktır. Ancak demokratik bir okul ortamında insan haklarının öğrenciler tarafından anlaşılması sağlanabilir (Kepenekçi, 2000: 95).

3.3. Mezuniyetlerine göre öğretmen adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi dersinin işlenişine ilişkin görüşlerinin alt boyutlarıyla ilişkisi

Hazırlık boyutuna ilişkin veriler incelendiğinde görülmektedir ki; “Ders öncesinde çalışmam gerekir” ile “Derse girerken önbilgilere sahip olmam ders başarıyı artırır” maddelerine yüksek oranla öğretmen lisesi mezunları olmak üzere tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. (%75 ve 91). Etkinlik boyutuna ilişkin veriler incelendiğinde görülmektedir ki; “Dersin içeriği kendi içinde bütünlük taşır” ile “Ders diğer derslerle ilişkilidir” maddelerine öğrenciler tamamen katılarak ders

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

konularını birbirleriyle alakalı bulmaktadırlar. 21. yüzyılın eğitimi, esneklik, kendi kendine öğrenme, olaylara geniş bir perspektiften bakabilme, çarpıcı sorular sorabilme ve yaratıcı problem çözme yeteneğini gerektirmektedir. Bu yetenek de disiplinler arası yaklaşımla kazandırılabilmesi için, insan hakları eğitiminde genellikle bu yaklaşım tercih edilmektedir. (Kepenekçi, 2000: 109). “Derste kullanılan düz anlatım yöntemi ders için en uygun yöntemdir” maddesine kesinlikle katılmamışlardır. Öğretim yöntem ve tekniklerinin etkililiği üzerinde yapılan araştırmalar bütün öğrenmeler için gerekli tek bir öğretim yönteminin olmadığını göstermektedir. Yöntem ve tekniklerin etkisi öğretmene, öğrenci özelliklerine, konu alanına, kazandırılmak istenilen hedeflere göre değişmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin öğretim yöntem ve tekniklerin, çok iyi bilmesi ve kullanacağı duruma en uygun yöntemi seçmesi gerekir (Erden, 1997: 98). Sosyal Bilgiler dersinde istenilen başarı düzeyine ulaşabilmek için öğretmenlerin sosyal bilgiler öğretim yöntemlerini yeterince biliyor olmaları ve sınıfın ve dersin durumuna göre bu yöntemleri kullanmaları gerekmektedir (Çelikkaya, 2009:744).“Dersin en etkili aracı bilgisayar kullanılmalıdır” maddesine büyük oranda katılıyorum cevabı verdikleri, “Sınıf oturma düzeni farklı özellikteki öğrencileri birlikte çalışmaya yönlerecek şekildedir” maddesine ise öğretmen lisesi mezunlarının en fazla oranda olmak suretiyle katıldıkları göze çarpmaktadır. Duruma göre değişse de genellikle öğrencilerin birbirlerinin yüzlerini görmelerini sağlayan U ve O düzeninin etkili olduğunu söyleyebiliriz. U tarzında bir yerleşme düzeni sınıf yöneticisi ile sınıfın üyeleri arasında birebir iletişimin kurulabilmesi için uygundur. Ayrıca üyelerin kendi aralarında iletişim kurabilmelerini de sağlar (Erdoğan,2000:44- 46).

Tablo 4 incelendiğinde Süre boyutuyla ilgili ise şu bulgulara ulaşılmaktadır: Anadolu-fen lisesi mezunlarının oranının daha fazla olmasıyla birlikte “dersin içeriği için ayrılan süre yetersizdir” maddesine çoğunlukla katılmadıkları, “Dersin süresi ilgimi sürekli tutacak uzunluktadır” maddesine ise sadece katılmadıkları “Ders süresi yeterli olmadığından farklı etkinlik yapılamaz” maddesine ise en fazla oranda öğretmen lisesi mezunları olmak üzere tamamen katıldığı göze çarpmaktadır. Mezuniyetlerine göre öğrencilerin İletişim boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımı incelendiğinde; “Sınıfın kalabalık olması iletişimi olumsuz etkiler” ile “Dersi verenin yargılayıcı dil kullanması

iletişimi olumsuz etkiler” maddesine meslek lisesi mezunlarının daha fazla oranda olarak tamamen katıldıkları görülmektedir. Sınıfta demokrasi konusu işlenirken ya da demokratik bir ortam oluşturulurken öncelikle dersi verenin demokrasiyi benimsemesi gerekir.

Örnek Tablo 4: Mezuniyete göre öğrencilerin süre boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımı

Madde	Mezuniyet	Tamamen katılıyorum		Çoğunlukla katılıyorum		Katılıyorum		Çoğunlukla katılmıyorum		Kesinlikle katılmıyorum	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ders için ayrılan süre yetersizdir	Düz lise	1	20,0	1	20,0	45	25,3	55	30,9	33	18,5
	Anadolu,fen	3	13,0	4	17,4	5	21,7	11	47,8	0	0
	Öğretmen	1	12,5	1	12,5	4	50,0	1	12,5	1	12,5
	Meslek	1	20,0	1	20,0	1	20,0	2	40,0	0	0
Dersin süresi ilgimi sürekli tutar	Düz lise	18	10,1	26	14,6	38	21,3	58	32,6	38	21,3
	Anadolu,fen	2	8,7	1	4,3	13	56,5	5	21,7	2	8,7
	Öğretmen	2	25,0	1	12,5	1	12,5	1	12,5	3	37,5
	Meslek	3	60,0	1	20,0	0	0	0	0	1	20,0
Süre yeterli olmadığından farklı etkinlik yapılamaz	Düz lise	23	12,9	24	13,5	36	20,2	72	40,4	23	12,9
	Anadolu,fen	6	26,1	3	13,0	5	21,7	8	34,8	1	4,3
	Öğretmen	4	50,4	1	12,5	1	12,5	0	0	2	25,0
	Meslek	1	20,0	1	20,0	1	20,0	1	20,0	1	20,0
D.kitabının içeriği bilişsel gelişime uygun değildir.	Düz lise	23	12,9	25	14,0	38	21,3	61	34,3	31	17,4
	Anadolu,fen	3	13,0	2	8,7	7	30,4	9	39,1	2	8,7
	Öğretmen	3	37,5	3	37,5	1	12,5	0	0	1	12,5
	Meslek	1	20,0	0	0	1	20,0	1	20,0	0	0

Öğrencilerine eşit davranmalı yanlış da olsa fikirlerini önemsemeli, verilen cevapları eleştirmeden dinlemelidir. Öğrenciler İnsan Hakları ve Demokrasi dersinde sınıfın kalabalık olmasının ve dersi verenin yargılayıcı dil kullanmasının büyük oranda iletişimi azaltacağını düşünmektedirler. Demokrasi eğitimi demokratik ortamlarda yapıldığı zaman etkili ve anlamlıdır. İnsan haklarına saygı gösteren bir çevrede insan haklarına saygılı olma; hoşgörünün var olduğu bir çevrede hoşgörülü olma öğrenilir. (Erdem, 2006). Mezuniyetlerine göre öğrencilerin Ders Kitabı boyutuna ilişkin görüşlerinin dağılımı incelendiğinde görülmektedir ki “Ders kitabının içeriği bilişsel gelişimimize uygundur” maddesiyle ilgili meslek lisesi mezunları en fazla olmak üzere öğrenciler ders için seçilen kaynak kitapları eksik ve yetersiz bulmaktadırlar. “Ders kitabı İnsan Hakları ve Demokrasi kavramlarını öğrenmemde yeterlidir” maddesine ise tamamen katılmışlardır. Önceki maddede kullanılan kaynak kitapların uygun olmadığını ifade eden öğrenciler bu maddede ise yüksek oranda olmasa

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

da kavram öğretimi açısından ders kitabını uygun bulmaktadırlar. “Ders kitabındaki konular ilgimi çekmemektedir” maddesine çoğunlukla katılmayarak ders kitabındaki konuları ilgi çekici buldukları sonucu elde edilmektedir. Bunda ders kitaplarında insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları gibi güncel ve herkesi ilgilendiren konuların yer alıyor olması etkili olabilir. Anadolu-fen lisesi mezunlarının diğer öğrencilere göre bu maddeye daha fazla katıldığı görülmektedir. Ölçme-değerlendirme boyutu incelendiğinde görülmektedir ki; öğrenciler tamamen katılıyorum diyerek hem sınav sorularının içeriği kapsadığını düşünmektedirler hem de dersin ölçme- değerlendirme sürecinde etkin olmak istemektedirler. Sınav soruları hazırlanırken öğrencilerin görüşlerinin alınması, puanlamanın nasıl yapılacağına birlikte planlanması gibi davranışlar öğrencinin derse daha fazla katılmasını da sağlayacaktır. Tibbits 'e göre (1997: 12) İnsan hakları eğitimi dersine yönelik değerlendirmeler çeşitli pedagojik metotlar kullanılarak yapılmalıdır. Bireysel çalışma, küçük grup çalışmaları, proje çalışması ve tartışma yoluyla değerlendirilmez. Değerlendirmede verilecek notlar sadece öğretmenlerce sınırlı kalmadan bireyin kendisini değerlendirmesi (öz değerlendirme) ve sınıf arkadaşlarının değerlendirmesinden de (akran değerlendirme) yararlanılabilir (Akt. Elkatmış,2007: 111). Bir diğer madde olan “Derste sağlıklı bir iletişim ortamı yoktur” maddesine katılıyorum yanıtını vererek sınıftaki iletişimin olumsuz olduğunu düşündüklerini ortaya koymuşlardır. Bu olumsuzluk öğrenci- öğrenci ya da derse veren- öğrenci arasında olabilir. “Bağıl değerlendirme sistemine göre değerlendirme uygundur” maddesine öğretmen lisesi mezunları diğer lise türlerinden fazla olmak suretiyle tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuç olarak; öğrencilerin bütün değişkenler için çoğunlukla derse girerken ön bilgilere sahip olmanın ders başarısını artırdığını ve ders öncesinde çalışmanın gerekli olduğunu düşündükleri, dersin öğretiminde planlanan etkinlikler uygulama, yöntem-teknik, araç-gereç, sınıf oturma düzeni ile ilgili yaşanan problemler açısından ise birtakım sıkıntılar olduğunu düşünmektedirler. Düz anlatım yönteminin uygulanmasını ve sınıf oturma düzeninin klasik düzenli sıra olmasını ise öğrenciler ders için etkili bulmamaktadırlar. Öte yandan ders konularının güncel olduğunu, dersin kendi içinde bütünlük taşıdığını, rol oynama

yönteminin etkili bir yöntem olduğunu, bilgisayarın derste kullanılması gerektiğini düşünmektedirler.

Şimşek (2000: 15) de çalışmasında Türk milli eğitiminin amaçlarının demokratik davranışlarla ilgili beklentileri içermeye yeterli görüldüğü ancak sistemde başarısızlığa uğradığını düşünmektedir. Bunun nedenini ise uygulanan öğretim yöntemlerinin geleneksel, düz anlatım gibi ucuz yöntemler olması ve bu yöntemlerin bilgiyi sadece ezberletmeye yöneltmesinden kaynaklandığını düşünmektedir. Bu nedenle demokrasi eğitiminde başarılı olmak için geleneksel yaklaşımların yanında başka tekniklerin de bulunması ve uygulanması gerektiğini ifade ederek çalışmayı desteklemektedir. Sönmez ve arkadaşlarının öğretmen adayları üzerinde yaptıkları araştırmaya göre de öğrenci ilgi ve motivasyonunu görsel materyaller kullanarak artırılabilir ve öğrenciyi etkinliklere aktif bir şekilde katılabilir. Materyallerin kullanılması ile öğrenciler ezbere değil de bir kavramın ya da olgunun nasıl oluştuğunu öğrenebileceklerini ve oluşabilecek neden ve nasıl sorularına cevap bulabileceklerini savunmuşlardır (Sönmez ve diğerleri, 2011). Candan (2006)'ın *İlköğretim 2.kademe 7. ve 8. sınıfta okutulan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin öğretimi ve öğretiminde karşılaşılan güçlükler (Ardahan örneği)* başlıklı çalışmasının sonuçlarına göre de Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık ve insan hakları dersinde; hazırlık, planlama, uygulama ve değerlendirme safhalarında çeşitli problemler yaşadıkları tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca öğrencilerin ders süresini yeterli bularak farklı etkinlikler yapmada ders süresinin engelleyici bir faktör olmadığını düşünmedikleri, derste iletişim açısından ise sınıf mevcudunun kalabalık olmasının, dersi veren öğretim üyesinin yargılayıcı dil kullanmasının iletişimi olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedirler. Çalışmamızın iletişim konusundaki sonuçları Arslantaş'ın (2011) *öğretim elemanlarının öğretim stratejileri yöntem ve teknikleri, iletişim ve ölçme değerlendirme yeterliklerine yönelik öğrenci görüşleri* adlı çalışmasının bulgularıyla paralellik göstermektedir. Bahsi geçen çalışmada da eğitim ve fen-edebiyat fakültesi öğrencileri öğretim üyelerini iletişim becerileri konusunda yetersiz görmektedirler. Öğrenciler, ders kitapları boyutuna ilişkin olarak büyük oranda ders kitabını bilişsel ve duyuşsal gelişimleri açısından uygun bularak, ders kitabının insan hakları ve demokrasi kavramlarını öğretme noktasında yeterli olduğunu ve konularının da ilgi çekici

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

olduğunu düşünmektedirler. Dersin sınav sorularının içeriği kapsadığını, değerlendirmede bağıl değerlendirmenin uygun olduğunu, ölçme-değerlendirme sürecinin öğretim üyesi ile birlikte işbirliği içinde yapılması gerektiği görüşünde birleştikleri görülmektedirler. Ersoy (2007)'nin yapmış olduğu “*Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*” başlıklı çalışmada da öğretmenler sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitiminde önemli bir rolü olduğunu belirtmişler ve sınıf ortamını oluştururken sınıf kararlarına katılma, kurallara uyma ve saygılı olma ilkelerine dikkat ettiklerini belirterek bu çalışmayla benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Bir dersin verimli işlenmesini sağlayabileceği düşünülen alt problemleri ile değişkenlerin kıyaslanmasına bağlı olarak elde edilen bulgular arasında herhangi bir farkın ya da anlamlılığın olmadığı tespit edilmiştir. Literatürdeki diğer çalışmaların çoğunlukla öğrenci ve öğretmenlerin insan hakları ve demokrasi dersine ilişkin tutumlarını ölçmeye dayalı olması yapılan çalışmanın önemini artırmaktadır. Elde edilen bu sonuçların İnsan Hakları ve Demokrasi dersinin etkililiğini artırma noktasında katkılar getirmesi beklenilmektedir.

Konuyla ilgili olarak şu öneriler geliştirilebilir: İnsan hakları ve demokrasi dersinde bilişsel gelişim sürecinin yanında daha da önemli bir boyut olan duyuşsal gelişim yani tutum geliştirmenin ön plana alınması gerekmektedir. Soyut ve kuramsal bilgilerin aktarılmasıyla insan hakları ve demokrasi eğitiminin etkili olması beklenilmemeli yaparak- yaşayarak öğrenme ilkesi uygulanmalıdır. Gerçek hayata dönük örnekler verilerek hem içerik zenginleştirilmeli hem de eğitsel yaşantılarla öğrenci desteklenmelidir. Bu konuda farklı uzmanlar tarafından önemli bulunan kitaplar kaynak kitaplar olarak okutulmalıdır. Derse ait belirli bir ders kitabının olmaması da bu konuda kolaylık sağlayacaktır. Öğrencilerin derse etkin katılımı sağlanarak bu yolla onların katılımcı-aktif vatandaşlığı da geliştirilmelidir. Dersi veren öğretim üyesi öğrenci görüşlerini almalı, ifade özgürlüğü sağlayabilmeli öğrencilere seçme hakkı tanıyarak demokrasi kültürünü sınıfa yaymalıdır. Derste kullanmak için farklı araç gereçler ve özellikle görsel materyaller, dijital ve internet kaynaklarından hazırlanarak öğrencilerin ilgisi çekilmelidir. Bu anlamda filmler ve videolar kavramların yerleşmesinde güçlü araçlar olabilir. Son olarak yapılan araştırma sayısı artırılmalıdır. Bu önerilerin ve İnsan Hakları ve Demokrasi derslerine yönelik öğretmenlere ve öğrencilere fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, U. ve Özdemir, M. (2009). “Öğretmen adaylarının demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi”, Eğitim bilimleri fakültesi örneği, Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2 (42),183–198.
- Apple, M.W. ve J.A.Beane (2007). Demokratik okullar: Güçlü eğitimden dersler, (Çev: M..Sarı), Dipnot yayınları, Ankara
- Arslantaş, İ. (2011). “Öğretim elemanlarının öğretim stratejileri yöntem ve teknikleri, iletişim ve ölçme değerlendirme yeterliklerine yönelik öğrenci görüşleri”, Mustafa Kemal üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, C.8, S.15:487-506
- Bacanlı, H. (2009). Eğitim psikolojisi, (14.baskı) , Asal Yayınları, İstanbul.
- Bağlı, M.T. (2013). “Ara disiplin olarak vatandaşlık ve insan hakları eğitimi: ilköğretim öğrencilerinin insan haklarına ilişkin görüşleri”. Eğitim ve bilim, C.38, s.69, 296-310
- Beetham, D. (2013). Demokrasi ve İnsan Hakları, (Çev: B. Canatan), 2. Baskı, Liberte yayınları, Ankara.
- Büyükkaragöz, S. ve Kesici Ş.(1998). Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi. Ankara. Türk Demokrasi Vakfı Yayınları Demokrasi ve İnsan Hakları Serisi.
- Candan, R. (2006). İlköğretim 2.kademe 7. ve 8. sınıfta okutulan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin öğretimi ve öğretiminde karşılaşılan güçlükler (Ardahan örneği). Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Celep, C. (2000). Sınıf yönetimi ve disiplin, Anı yayıncılık, Ankara.
- Claude, R.P. (2003). Yaygın İnsan Hakları Eğitimi: Kolaylaştırıcılar ve Öğretmenler için 24 Kalımsal Araştırma. (Çev: M. Çevik.), Ayyıldız Matbaacılık, İstanbul.
- Çayır, K. (2003). Bölümünden insan hakları ve demokrasi kültürünün geliştirilmesi: ders Yazımı. Ders kitaplarında insan hakları:

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

- insan haklarına duyarlı ders kitapları için. Editörler: Bağlı, M. T. ve Esen, Y. Tarih vakfı yayınları, İstanbul.
- Çeçen, A. (2000). İnsan hakları, (Genişletilmiş 3. Baskı), Savaş Yayınları, Ankara.
- Çelikkaya, T. ve Kuş, Z. (2009). “Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullandıkları yöntem ve teknikler”. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(2),741–758
- Çetinkaya, H. (2006). Eğitim bilimlerine Giriş.(Eğitimcilik ve Öğretmenlik), Alfa yayım dağıtım, İstanbul.
- Deveci, H. (2005). The Turkish Online Journal Of Educational Technology, TOJET July 2005, 1303-6521, C.4, s.21.
- Elkatmış, M. (2007). İnsan Hakları Eğitimi, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- Elkatmış, M. (2009). “İnsan hakları eğitimi”. Çağdaş eğitim dergisi, 34 (364): 25-31
- Erdem, A. R. (2006). “Türkiye’nin önemli sorunlarından biri yetiştirdiği insan tipi: Demokrasi eğitiminde öğretmenin rolü”, Üniversite ve Toplum Online Dergi, 6 (4). <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=292> adresinden 22 Şubat 2011’de alınmıştır.
- Erden, M. (1993). Sosyal bilgiler öğretimi, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Erdoğan, İ. (2003). Sınıf yönetimi: ders, konferans, panel ve seminer etkinliklerinde başarının yolları, Sistem yayıncılık, İstanbul.
- Ersoy, A. F. (2007). Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Uygulamalarına İlişkin Görüşleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
- Freeman, M. (2008). İnsan hakları disiplinler arası bir yaklaşım. (Türkçesi: A. E. Koca, A. Topçubaşı), Birleşik Yayınları, Ankara.

- Geray, C. (1993). “İnsan hakları için eğitim”. İnsan Hakları Yıllığı, (15),89–99. www.todaie.gov.tr/ adresinden 22 Mart 2011’de alınmıştır.
- Gülmez, M. (2001). İnsan hakları ve demokrasi eğitimi, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Kapani, M. (1993). Kamu hürriyetleri, (7.baskı), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. (14. baskı), Nobel Yayınları, Ankara.
- Karatekin v.d. (2012). “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının insan hakları eğitimine yönelik tutumları”. Turkish Studies, 7(4), 2193-2207.
- Kepenekçi, K. Y. (2000). İnsan hakları eğitimi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kıran, H. (edi), (2005). Etkili sınıf yönetimi, 9. Bölüm, Çelik, K.: Bölüm disiplin oluşturma ve kural geliştirme s.241-273), Anı yayıncılık, Ankara.
- Koçoğlu, E. (2012). Cumhuriyetten günümüze insan hakları ve demokrasi kavramlar açısından sosyal bilgiler dersi eğitim programının incelenmesi, Dicle üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, Y.4, S.7: 1-20
- MEB, TTKB (2005). Sosyal bilgiler öğretimi programı 4-5, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> adresinden 20.12.2015 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Nas, R. (2003). Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi – program, yöntem ve etkinlikler. (2.baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Oktay, A. (edi), (2012). Eğitim bilimine giriş, Zembat, R., Eğitim sisteminde Öğretmen, Pegemakademi yayıncılık, Ankara.
- Öztürk, C. (edi), (2011). Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programları, Pegemakademi Yayıncılık, Ankara
- Sağlam, H.İ. (2000). “Sosyal bilgiler dersinin demokratik tutum geliştirmedeki rolü”. Milli Eğitim, eğitim-sanat-kültür dergisi, (146).

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

- Sağlam, H.İ. ve Ural, S.N.(2011). “İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi”. Değerler eğitimi dergisi, 9 (22): 161-180
- Sönmez, E. Dilber, R. Alver, B. ve Aksakallı, A. (2011). Öğretim teknikleri ve materyal geliştirme dersinin öğrenci açısından önemine yönelik bir araştırma, Kazım Karabekir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, www.e-dergi.atauni.edu.tr adresinden 21 Mart 2011’de alınmıştır.
- Sönmez, V. (2005). Program geliştirmede öğretmen el kitabı. Anı yayıncılık, Ankara
- Şimşek, A. (2000). Sınıfta demokrasi. Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.
- Tan, Ş. (edi), (2007). Öğretim ilke ve yöntemleri, 2. Baskı, Pegema yayıncılık, Ankara.
- Torun, İ. (2009). İnsan hakları ve demokrasi dersinin misyonu ve uygulamada karşılaşılan sorunlar. *e-akademi dergisi*, (son güncellenme tarihi:03.07.2009), <<http://users\h.d\desktop\tezler\i.h.ve dem.dersi.htm> > adresinden 22 Şubat 2011’de alınmıştır.
- Uygun, O. (2000). İnsan hakları eğitimi, Alpkaya, G. ve diğerleri. İnsan Hakları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yeşil, R. (2004). Demokrasi eğitiminde tartışmanın yeri ve önündeki engeller. Uluslar arası demokrasi eğitimi sempozyumu (20–21 Mayıs). 18 Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. Çanakkale.